

El propòsit d'aquestes ratlles és portar a terme la indicació assenyalada per Josep Perarnau d'«estudiar amb peu de rei» el membre *ecclesiam dissipauerint*. J. Perarnau va expressar-ne la conveniència en la recensió que va fer del meu discurs inaugural titulat: *Las Obras de Paciano publicadas por V. Noguera y edición crítica del «Liber de Paenitentibus»*.¹ Fa aquesta observació, que jo agraeixo i a la qual voldria tenir també l'honor de correspondre. Diu així: «La majoria de les seves (*meves*) solucions seran, sens dubte, acceptades. En algun cas, però, el crític creu que és possible de presentar hipòtesis de treball diverses de les seguides per Àngel Anglada». A continuació concreta aquesta diversitat en una única hipòtesi, a títol d'exemple, relativa a la meua restitució *ecclesiam dissipauerint* i en diu: «Penso, bo i demanant perdó per entrar en terreny desconegut, que és possible de seguir una altra hipòtesi: tot el context parla dels tres pecats «irremissibles»: la blasfèmia (o idolatria), l'homicidi i la fornicació, agrupats en la línia 119: *Multi sanguinis rei. Multi idolis mancipati. Multi adulteri*. I ací comença una explicació sobre la manera com s'ha d'entendre cada un d'aquests tres pecats, expressada mitjançant un període que destina a cadascun d'ells dues frases adversatives o contraposades. El relatiu a l'homicidi és complet i diu així:

«... non solas manus in homicidio plecti
sed et omne consilium quod alterius animam inpegit in mortem.»

Devien seguir dues frases paral·leles de l'anterior, cosa que sembla indubtable, atesa la presència dels dos «sed omnem», però el text transmès des de la segona meitat del segle IX se saltà el segon hemistiqui del paral·lisme seguint i el primer del tercer amb el resultat que segueix:

«nec eos tantum qui tura mensis adoleuere profanis
sed omnem [.....]
[.....] dissipauerint
sed omnem prorsus libidinem extra uxorium torum et complexus licitos
euagantem reatu mortis adstringi.»

1. *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 3, 1984, pp. 277-279.

No és difícil de rastrejar el curs del pensament: no sols mereixen condemnació («nec eos tantum») els que han sacrificat en altars pagans, ans encara qui ha comès qualsevol forma de pecat directe contra Déu, de manera que el text potser deia, seguint la indicació de la línia 107: «sed omnem <Deum blasphemantem>» o quelcom d'equivalent. La tercera contraposició també sembla fàcil de reconstruir: «no sols són adúlter els casats que pequen amb tercera persona, ans encara qualsevol (solters, per tant inclosos) que cerca la voluptat sexual fora del matrimoni i l'acoblament legítim; crec que la reconstrucció podria ésser «<nec solos eos qui coniugii fidem> dissipauerint, sed omnem prorsus...», etc. És només una hipòtesi que, en qualsevol cas, caldrà estudiar amb peu de rei, sobretot en allò que fa a les paraules concretes». Fins aquí J. Perarnau.

La tradició manuscrita ens ha transmès el membre *sed ecclesiam dissipauerint* amb la falta de copista *sed omnem dissipauerint*. Sota el punt de vista paleogràfic no és gens probable que l'atent escriba del *Reginensis 331*² se saltés un tros tan llarg com suposa J. Perarnau i sobretot en un passatge que Florus de Lió va extractar per a la seva *Collectio ex Dictis XII Patrum*.³ L'atenció especial amb què fou considerat aquest membre és palesa en la indicació marginal *r(equire)*. Per tant, la suposada omisió remun-taria més enllà de la segona meitat del segle ix. Remuntaria al manuscrit procedent de Catalunya, o de Barcelona, model del *Reginensis 331*, arribat a Lió el segle ix. Això, naturalment, és una precisió sobre el temps en què es va originar l'error.

Es fa molt difícil d'admetre una omisió del tipus *sed omnem... dissipauerint*. *Sed omnem*. Si el copista hagués tingut una distracció del tipus *om*, és a dir, salt d'igual a igual,⁴ caldria pensar lògicament que hauria omès des de *sed omnem* fins a *dissipauerint* o des del suposat tros anterior a *dissipauerint* fins a *Sed omnem*. De totes maneres, la majúscula de *Sed* és un altre obstacle per a la omisió del tipus *om*. D'altra banda, suposar una omisió tan llarga entre *sed omnem* i *dissipauerint* causa d'antuvi un cert escepticisme, perquè fóra l'única omisió d'aquestes dimensions en el text de Pacià. L'única vegada que són omesos uns mots, són salvats a peu de pàgina. És: *cum iudicamur autem a domino corripimur*.⁵ A més, un

2. Àngel ANGLADA, *La tradición manuscrita de Paciano de Barcelona: Emerita*, 35, 1967, pp. 144, 147.

3. Àngel ANGLADA, *l. c.*, pp. 137-139.

4. A. C. CLARK, *The Descent of Manuscripts*, Oxford 1918, pp. 1-31; L. HAVET, *Manuel de Critique verbale appliquée aux Textes Latins*, París 1911, pp. 130-133.

5. *Paen*, VII, 2, 173.

mot tan corrent com *omnem* era molt fàcil que s'esmunyís com a una *lectio faciliior*.⁶

La raó bàsica en què J. Perarnau recolza la seva hipòtesi és que cada *sed* ha d'anar precedit d'una frase. Aquesta raó, però, no respon a cap regla sintàctica ni estilística. Era, en canvi, una figura retòrica molt elegant i freqüent la repetició anafòrica de *sed*. La trobem a Ciceró, per exemple: *sed publicam* (*pecuniam*), *sed ob frumentum decretam, sed a publicanis faenore acceptam, hoc licuisse cuiquam probabis?*⁷. A Livi, per exemple: *Quod si fecisset, non L. Papirium, sed tribunos, sed prauum populi iudicium nequiquam posteros accusaturos*.⁸ Esdevé més freqüent en els escriptors de l'època d'August, sobretot a Ovidi: *Nec de plebe deo, sed qui caelestia magna | scepra manu teneo, sed qui uaga fulmina mitto*.⁹ També Valeri Flaccus escriu: *femineas nec tu nunc crede cateruas, sed qualis, sed quanta uiris insultat Enyo*.¹⁰ Entre els escriptors més coneguts de Pacià cal recordar la correspondència de Cebrià: *Plane episcopi non de uoluntate dei fiunt, sed qui extra ecclesiam fiunt, sed qui contra dispositionem et traditionem euangelii fiunt, sicut ipse dominus in duodecim prophetis ponit et dicit: «Sibimet ipsi regem constituerunt, et non per me»*.¹¹ El propi Pacià combina el *sed* anafòric amb text bíblic així: *«Non morietur quidem amplius qui resurgit»*,¹² *Sed ipse est aduocatus apud patrem, sed ipse interpellat pro peccatis nostris*.¹³ També en una antítesi contraposa a una sola afirmació dos membres que comencen amb *sed*: *Utique et hoc principaliter ad priores dictum esse consentio, sed in forma fidelium, sed in imagine futurorum*.¹⁴ Malgrat pertànyer a una època en què els exemples gramaticals són presos de textos cristians, no deixa d'ésser interessant, pel que respecta a la tradició anterior, el testimoni del gramàtic del s. VIII, Magister Siguinus, explicant un *sed* que anomena augmentatiu: *«sed» aliquando aduersatiua, ut «non hoc sed illud uolo», aliquando non aduersatiua, sed augmentatiua, ut «multa habeo de uobis iudicare sed qui misit me uerax*

6. L. HAVET, *op. cit.*, p. 147.

7. *Verr.*, III, 72, 169.

8. *Ab Urbe Condita*, VIII, 34, 7.

9. *Met.*, I, 595 s.

10. *Argon.*, IV, 603.

11. *Epist.*, LIX, V, 3. Sobre aquest significat de *sed*, vegeu S. LILLIEDAHL, *Florusstudien. Beiträge zur Kenntnis des rhetorischen Stils der silbernen Latinität*, Lund-Leipzig 1928, pp. 37-41; J. B. HOFMANN-A. SZANTYR, *Lateinische Syntax und Stilistik*, München 1965, pp. 487 s.

12. *Rom*, 6, 9.

13. *Tract.* (= *Epist.*, III), IX, 6.

14. *Tract.*, XIII, 2. En el meu article esmentat a la nota 2 fou omès indogudament *sed* davant de *in imagine*.

est», item erat mendicus qui iacebat ad ianuam ulceribus plenus cupiens saturari de micis que cadebant et nemo dabat sed et canes ueniebant et lingeabant ulcera eius.¹⁵

En els catàlegs antics de pecats, des de la Didajé, el pecat de la fornicació no és esmentat mai amb el detall que suposa la distinció de J. Perarnau entre casats i solters. Aquesta tradició literària és un altre obstacle per a la hipòtesi de l'omissió. A més, si en el catàleg de pecats de Pacià en la idolatria era ja continguda la blasfèmia, no sembla lògic repetir aquest pecat en un suposat membre següent com fóra *Deum blasphemantem*.

La segona part que J. Perarnau considera que falta davant de *dissipauerint* fóra: «*<nec solos eos qui coniugii fidem> dissipauerint*». El verb *dissipare*, pel que fa al seu significat,¹⁶ fins i tot tècnic,¹⁷ no pot tenir cap altre complement directe que no sigui un substantiu que, amb sentit propi o metafòric, signifiqui el cos humà, és a dir, un cos físic o un cos moral. El mot *fidem* no pot ésser complement de *dissipare*. En la literatura llatina tampoc llegim mai *coniugium dissipare*.

També fa dificultat a l'omissió suposada per J. Perarnau l'*orationis ornatus* en la figura de la longitud dels membres del període. Pacià coneixia molt bé totes les normes i preceptes de la retòrica contemporània sobre la *compositio*. En la seva prosa practica totes aquestes recomanacions referents a la *concinntas* i al ritme del període.¹⁸ El *Reginensis* 331 ens ha conservat la pròpia puntuació de Pacià¹⁹ i ens permet així estudiar aquest aspecte fent la transcripció del passatge *per cola et commata*, tenint compte dels signes de pausa assenyalats en el manuscrit esmentat. Veiem-ne les isocolies i parísisis:

*Addo etiam.
non solas manus in homicidio plecti.
sed et omne consilium.
quod alterius animam inpegit in mortem.*

15. C. H. KNEEPKENS-H. F. REIJNDERS, *Magister Siguinus, Ars Lectoria*. Leiden, 1979, p. 176.

16. *TbLL* V *dissipo* I, A, I b cols. 1487 s; II col. 1492.

17. E. LÖFSTEDT, *Tertullians Apologeticum textkritisch untersucht*, Lund 1915, pp. 43-45.

18. Vegeu, sobre aquest tema, el meu article en la Miscel·lània oferta al catedràtic L. Rubio en el seu setantè aniversari. Universidad Complutense de Madrid, 1987. En premsa quan foren escrites les pàgines presents.

19. Àngel ANGLADA, *La puntuación del ms. Reginensis 331 en el texto de Paciano de Barcelona: Vetera Christianorum*, 12, 1975, pp. 269-316.

Nec eos tantum.
qui tura mensis adoleuere profanis.
sed ecclesiam dissipauerint.
Sed omnem prorsus libidinem.
extra uxorium torum et complexus licitos euagantem.
*reatu mortis adstringi.*²⁰

La simple lectura del període *per cola et commata* posa de manifest que els membres introduïts per *sed* són *parisa*, és a dir, tenen gairebé la mateixa longitud, amb 8, 10, 9 síl·labes, respectivament. Es corresponen *Addo etiam* i *Nec eos tantum* com a *commata* de cinc síl·labes. La resta són membres paral·lels de 13 o 14 síl·labes, que formen, per tant, una isocolia. Tot el període constitueix, doncs, una *concininitas* simètrica basada, entre altres recursos de l'*orationis ornatus*, en les figures de la isocolia i de la *parisisis*. La hipòtesi de J. Perarnau allarga el membre corrupte fins a 17 síl·labes, dimensió que desfaria la *responsio* o paral·lisme dels membres que comencen amb *sed* i llavors *sed ecclesiam dissipauerint*, redactat en la forma conjecturada per J. Perarnau, passaria a correspondre's amb *extra uxorium torum et complexus licitos euagantem*, en detriment palès de la *concininitas*.

Les pauses assenyalades dintre del període corresponents a la *distinctio media* són *inpegit in mortem, ecclesiam dissipauerint, licitos euagantem*. La *distinctio plena* és, naturalment, a *mortis adstringi*. La primera *distinctio media* presenta la clàusula 1γ, és a dir, crètic + troqueu amb la separació de mots després de la primera breu.²¹ Aquesta clàusula es correspon amb el ritme del darrer membre *mortis adstringi* que també és 1γ. Les altres dues *distinctiones mediae*²² són paral·leles amb els esdrúixols *ecclesiam* i *licitos*. La segona part d'aquestes clàusules forma també una *responsio*, perquè en interior de període un pentasíl·lab esdrúixol i un tetrasíl·lab pla són paral·lels si ambdós van precedits d'un mot esdrúixol. Així, doncs, *dissipauerint*, paral·lel amb *euagantem* implica davant seu un mot esdrúixol. La paraula *fidem* és plana i, per tant, no pot anar davant de *dissipauerint*.

20. Els punts reproduïen els senyals de pausa del *Reginensis* 331.

21. La forma de designar les clàusules correspon a la de Th. ZIELINSKI, *Das Clauselgesetz in Ciceros Reden: Philologus Supplementband*, IX, 1904, pp. 602-607; del mateix, *Der Constructive Rhythmus in Ciceros Reden: Philologus Supplementband*, XIII, 1914, pp. 3-16. Vegeu també: A. VON PRIMMER, *Cicero Numerosus. Studien zum antiken Prosarhythmus*, Wien 1968, pp. 153-158.

22. La *distinctio media* també, de *euagantem* és la del membre penúltim i com a tal té un relleu especial.

D'altra banda, desfaria el paralelisme amb *licitos euagantem* i deixaria el membre sense ritme.

L'expressió *ecclesiam dissipare* és freqüent en la literatura llatina cristiana antiga.²³ Té un interès especial aquest text de Cebrià: *Apostatae uero et desertores uel aduersarii et hostes et Christi ecclesiam dissipantes, nec si occisi pro nomine foris fuerint, admitti secundum apostolum non possunt ad ecclesiae pacem, quando nec spiritus nec ecclesiae tenuerint unitatem.*²⁴ Pacià coneixia aquest text, perquè cita un fragment llarg de la carta corresponent.²⁵ Aquest fet implica que Pacià coneixia l'expressió *ecclesiam dissipare*. Cebrià empra *ecclesiam dissipantes* en un catàleg de pecadors, coincidència molt important amb Pacià, que també enumera tota una sèrie de pecadors. Amb les paraules *ecclesiam dissipantes* o similars com *ecclesiam lacessentes* eren designats els heretges. El pecat d'heretgia era un dels més greus en l'església primitiva i no solia mancar en els catàlegs de pecats. Era considerat una forma tant d'idolatria com d'adulteri. Per això, en el nostre passatge figura entre aquests dos pecats. Resulta, doncs, que en aquest catàleg de pecats Pacià esmenta els tres més greus: l'homicidi, la idolatria i l'adulteri. La idolatria presenta, però, les dues formes de sacrifici als déus i d'heretgia.

La restitució *ecclesiam dissipauerint* és conforme a la paleografia, a la sintaxi de Pacià, a la *compositio* i al ritme de la seva prosa, al lèxic del verb *dissipare*, a la tradició dels catàlegs antics de pecats que inclouen el pecat de l'heretgia. El text resta, doncs, fixat amb tota certesa així: *sed ecclesiam dissipauerint*.

PS: Agraïxo a J. Perarnau haver advertit en el text llatí l'única errata: *uioluauit* en lloc de *uiolauit*. Són, naturalment, errates *Tertuliano* i *priemra* en lloc de *Tertuliano* i *primera* (pp. 79 i 80, no 88), advertides igualment per J. Perarnau.

23. Lactanci, *Diu. Inst.*, IV, 30, 4; Agustí, *Iob.*, XV, 12; Ruff, *Apol. adu. Hier.*, I, 42.

24. *Epist.*, LV, XXIX, 3. Cfr. BAYARD, *Saint Cyprien. Correspondance*. París 1961, II, p. 152.

25. *Tract.*, V, 4.